

РЕЦЕНЗИЯ

за конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент”
по история, направление 2.2. История и археология (Съвременна история),
обявен от СУ „Св. Климент Охридски” в ДВ, бр. 82/2014 г.,
рецензент проф. дин. Драгомир Драганов

Единственият кандидат за участие в конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент” по история в ИФ на СУ „Св. Кл. Охридски”, направление 2.2. История и археология (съвременна история), е главен асистент доктор Гергана Алексиева.

Гергана Алексиева е завършила висше образование – история, профил съвременна история, в ИФ на СУ през 2000 г., с придобита квалификация магистър по история. През 2002 – 2005 г. е редовен докторант към КНСИ на ИФ. През 2006 г. придобива онс „доктор по история” след успешна защита на дисертация на тема „Демократизация и изграждане на автономните общности в Испания (1977 – 1985 г.)”.

От април 2007 г. е асистент, а от октомври 2008 г. – главен асистент по съвременна история в КНСИ на ИФ. До учебната 2014-2015 г. включително Алексиева води семинарните занятия по съвременна история със студенти-историци – редовно и задочно обучение, както и лекционни курсове и семинарни занятия в други специалности на ИФ.

От тази гледна точка кандидатурата на Алексиева отговаря изцяло на изискванията на чл. 105, т. 1 и 2 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности (ПУРПНСЗАД) в СУ „Св. Климент Охридски”.

През 2014 г. излезе от печат и монографичното изследване на гл.ас. д-р Алексиева „Перонизмът: политика и идеология”. С него, както и с другите шест заглавия на научни статии и съобщения, включени в списъка за участие в конкурса, кандидатът отговаря и на изискванията на чл. 105, т. 3 от гореспоменатия Правилник, а именно да представи „публикуван монографичен труд или равностойни публикации,... които не повтарят представените за придобиване на образователната и научна степен „доктор”.

По обясними причини ще спра основната част от вниманието в рецензията си върху монографията на д-р Алексиева „Перонизмът: политика и идеология (1943 – 1976 г.)”, изд. Фабер, В. Търново, 2014, 422 печ. страници.

Темата на изследването е едновременно и благодатна, и съвсем не лека за реализация. Благодатна, доколкото, от една страна, преди Алексиева на нея са посветени внушително количество научни дирения и анализи, върху които тя може да стъпи. От друга, това е първият български опит за представяне на исторически процеси от XX век в Аржентина при управленията на ген. Перон и е лесно някой да се поддаде на съблазните да спекулира с подобна аргументация.

Има обаче и трето – тези процеси надхвърлят чисто националните граници и се проектират върху политическата съдба на цяла Латинска Америка.

Именно с тези три паралелни предизвикателства е направила успешен опит да се справи в монографията си Алексиева.

Първо, тя почти е устояла на изкушението да обяснява и какво е Аржентина на XX век като страна и манталитет на гражданите ѝ. Вярно, аз бих бил още по-пестелив в подобни обяснения, но като че ли и при нея е надделяло усещането, че знаем твърде малко не само за държавата, която изследва, но и като цяло за тази част на американския континент.

Защото Латинска Америка не е Южна Америка. Обратно, от средата на миналия век, както и в началото на настоящия, тя „настъпва”, демографски и емигрантски, и към северните части на континента, и по-конкретно към южните региони на САЩ, далеч отвъд Мексико.

Второ, Алексиева е успяла ясно да обясни и един общ за тази част на континента феномен – на „дескамисадос”, т.е. на „голтаците” (бедните вътрешни имигранти) от разоряващия се селскостопански сектор в тези държави, които търсят своето бъдеще (и икономически и социален късмет) в бурно възникващите големи индустриални центрове, превръщащи се постепенно не само в многомилionни, но практически изолирани от останалата територия на страните си „мегаполиси”, но и в „бидонвили”.

Този „нов пролетариат” е лесно склонен към „позитивни” манипулации, били те на популистко-патерналистка (за „добрия баща”, който го закриля), на социална (в някои случаи граничеща с „леви” или „десни” крайности), на икономическа (грижа за прехраната му), на националистическа (по обясними причини – в конкретния случай главно на антисевероамериканска, но нерядко и на антибританска) и т.н., основи.

Трето, тъкмо базирайки се на тези типични за „латинската” част от американския континент характеристики, Алексиева се включва и в дискусията за доктрината на ген. Перон, известна още и като „хустисиализъм”.

Впрочем тази дискусия все още не е приключила. Не всички изследователи са склонни да приемат буквалното ѝ съчетаване между „справедливост” (justicia) и „социализъм”. Защото, от една страна, окончанието „-изъм” се съдържа и в ред други дефиниции на политически режими, които имат една обща характеристика – недемокрация. От друга страна, спорно е и доколко хустисиализмът е просто трети път („между капитализма и социализма”), или към характеристиката му следва да се прибави и още един елемент, бил той на аржентиниал-„изъм” в частност, или пък на латиноамерикан-„изъм” като цяло.

И, от трета страна, доколко събирането в една доктрина на носещи конструкции като национализъм (маскиран най-вече като икономически анти-САЩ патриотизъм), протекционизъм, самозадоволяване (автаркия), антикомунизъм (в смисъл на сътрудничество между капитала и труда, а не възхваляваната от комунистите класова борба), корпоративизъм, са наистина „леви” или „десни” възгледи? Или причудливо на пръв поглед, но иначе логично съчетание между тях? Или пък наистина аржентинско, а в по-широк смисъл и латиноамериканско схващане за „естествено функциониране” на една държава от този регион?

Четвърто, Алексиева не е отминала (и не е можела да го стори) и още един „феномен”, присъщ на американския континент – непотизмът в най-широкия смисъл на понятието. Всъщност, от чисто формална гледна точка, с какво съдбата на двете съпруги на ген. Перон – Ева и Исабел (първата – „вицепрезидент в сянка”, а втората – и президент след смъртта на Перон) е по-различна от тази (примерно) на сегашния президент на Аржентина Кристина Нестор, на Буш-старши и Буш-младши, та дори и на Бил Клинтън и съпругата му Хилъри?

И дали – обратно на този феномен, появата на някои „аривисти” (в смисъл издигнали се до върховете на държавата не по логиката на „непотизма”, или на „класическия” европейски път на изкачване на стълбата на партийната иерархия), като например преди време в Куба или Никарагуа, а сега във Венесуела или дори и САЩ, не е по-скоро изключение от правилото?

Извън тези по-обща разсъждения „канонът” на рецензиите за получаване на академичната длъжност „доцент” ми налага да започна с конкретен анализ на монографичния труд, с който д-р Алексиева се представя за участие в конкурса.

Той е структуриран грамотно – увод, три глави, заключение и библиография.

В увода, освен традиционния преглед на доста впечатляваща архивна, документална и библиографска информация, положена в темелите на изследването, Алексиева си поставя и конкретните задачи, които преследва с него. И в последвалото изложение се стреми стриктно да ги следва.

Първата глава логично въвежда в темата „Аржентина преди Перон”. Традиционните за тази част на региона икономически колебания и политически сътресения логично водят и до поредния военен преврат от юни 1943 г. Замислен обаче и той като „пронунсиамiento” (еднократен акт на въоръжените сили за сваляне от власт на едно гражданско правителство и замяната му с друго), този път събитията нарушават традициите и водят до установяването, подобно на случилото се преди години в „майка Испания” при франкизма, на по същество дълголетен нов политически режим в Аржентина.

Заслугата за това е на полковник Хуан Перон. За разлика обаче от мнозината си „колеги” - военни диктатори в региона, той трудно влиза в шаблонните представи за поредния „солдафон”, търпеливо изчакващ кариерното си развитие до старши офицер. Преподавател във Военната академия, достигнал при това „академичната длъжност” професор, автор на научни трудове по военна история, военен аташе на Аржентина в Чили, а в навечерието на Втората световна война – и в Италия, с познанства и върху политическите режими и в Германия, Испания и Португалия, Перон тръгва към властта с подготовка, която днес бихме окачествили и като „енциклопедична”.

Финалният му „щурм” на върховете ѝ, доколкото не е сред най-главните заговорници от юни 1943 г., завършва, поне от формална гледна точка, с президентските избори от началото на 1946 г. Алексиева добре е съумяла да очертае основните фактори, довели до победата му: освен част от военните, на чиято подкрепа логично разчита, както и на католическата църква, като ръководител на Секретариата на труда Перон спечелва на своя страна и една близо тримилionenна армия от бившите „дескамизадос”, които индустриализацията е превърнала в „нов” пролетариат. Всъщност именно на основата на установените с тях патерналистично-популистки взаимоотношения започва да се гради ни само бъдещото му управление, продължило над едно десетилетие, но и цялостния облик на „хустициалната държава”, съчетала в себе си общи за Латинска Америка традиции с националните особености на Аржентина.

На основните елементи от носещата ѝ конструкция Алексиева посвещава втората глава от изследването си. Логично тя е най-голямата по обем, доколкото стремежът е бил да се анализират всички важни аспекти от онова, което се случва в Аржентина през втората половина на 40-те и първата половина на 50-те години на XX век.

Във вътрешнополитически план президентът Перон, вече и генерал, не прави особени усилия да излиза извън „класиката” на недемократичните режими от авторитарен тип, независимо дали с „десен” или „ляв” етикет.

Първо, държавата е „превзета” от една изпълнителна власт, запълнена почти единствено от верни му сподвижници.

Второ, законодателната власт, която и без това никога не се е радвала на равнопоставеност, става още по-зависима чрез послушното абсолютно парламентарно мнозинство.

Трето, практически е подчинена на режима и „независимата” съдебна власт, най-вече след подмяната на състава на Върховния съд с послушни магистрати.

Четвърто, макар и без формално да е отменен многопартийният режим, с процеса на създаване на „национално движение”, по-известно па-късно като „перонистката партия”, фактически цялата власт се концентрира, на принципите на политическата пирамида, в ръцете на едноличния „баща на нацията”.

Пето, окончателно са „опитомени” и синдикалните организации чрез механизмите на съчетаване на „моркова и тоягата”, макар и с подчертано предимство за първото.

Шесто, типично за цялата Ибероамерика, и в Аржентина традиционно армията има съществено влияние върху политическия живот. Към нея Перон прилага същата тактика, както и спрямо профсъюзите и, поне в първите години, тя му носи успех, а следователно и спокойствие, макар и относително.

Седмо, отчитайки ролята на Църквата в католическа Латинска Америка, Перон спечелва на своя страна и нея.

Освен, че точно е формулирала и детайлно аргументирала тези характеристики, Алексиева не е пропуснала и още един, осмият елемент на тази иначе позната от историята политическа конструкция – присъствието и ролята в нея на „първата дама” Ева Перон до смъртта ѝ през 1952 г.

Тя е жената, която „дава” на „аржентинските майки” равни политически и изборителни права с мъжете. Тя е и „благодетелката” на бедните чрез фондацията, носеща нейното име. Тя е и своеобразният аржентински „външен министър в сянка”, особено след обиколката ѝ през 1947 г. в част от трудно възстановяващата се от пораженията на Втората световна война Европа, както и в страни от самата Латинска Америка.

Но, ако извън този осми елемент, установеният от генерал Перон политически режим наистина не е нещо изненадващо непознато за ХХ век, то стопанската му политика е наистина любопитно съчетание на различни „стилове”. От една страна, тя се основава на автаркията (самозадоволяването), но надхвърля чувствително нейните граници, за да достигне и до подчертан „икономически национализъм”.

От друга страна, тя уважава принципите на частната собственост, но Перон не се колебае да приложи и мащабни национализации, „жертва” на които стават предимно чужди, и най-вече британски (поради най-силното им присъствие) компании.

Трето, Перон умело се възползва и от спецификите на аржентинската икономика (крупен производител на зърно, месо и производните им продукти), както и от благоприятната за страната световна стопанска конюнктура в условията на следвоенната разруха. И, отново без двоумения, впряга държавата в настъпващите процеси на индустриализация на страната.

Кулминацията на „етатизацията” на икономиката е приемането на първия петгодишен план, в хода на реализацията на който държавата се очертава като сериозен участник в развитието на националното стопанство – с монопол върху външната търговия, отчасти върху добива на петрол и в транспорта, със създаването на държавни (или със смесено държавно-частно участие) компании и т.н.

Неучастието на Аржентина в мероприятията на „плана Маршал” обаче започва в началото на 50-те години да дава негативните си ефекти върху временния икономически просперитет.

Те съвпадат с началото на втория мандат на Перон, отново избран през 1952 г. за президент след нарочна промяна в конституцията през 1949 г. (старата, от 1853 г., изрично го забранява). И макар, че победата му този път е още по-убедителна, постепенно срещу него започва да се формира широк, макар и пъстър по състав опозиционен блок. Постепенно в него се включват студентите (и в по-широк смисъл университетската интелигенция, несъгласна с политизацията на висшето образование), църквата, особено след като през 1954 г. закон разрешава разводите и, естествено, част от армията, недоволна от орязването на военните бюджети.

Резултатът е типично „латиноамерикански” – опит през 1955 г. за поредния военен преврат, който изправя страната пред реалната опасност от гражданска война,

оставка на генерала и изгнание, продължило близо 20 години – до 1973 г., когато той отново заема, макар и за кратко (умира в средата на 1974 г.) поста държавен глава.

Всъщност именно „новото му завръщане”, при това триумфално, начело на Аржентина доказва, че хустисиализмът, на анализа на който д-р Алексиева посвещава третата глава от изследването си, е пуснал през 1945 – 1955 г. такива дълбоки корени в обществото, че да му осигурят жизненост и по време на принудителното „отсъствие от властта” на генерала.

Разбира се, за това има и обективни причини – в годините между 1955 и 1973 Аржентина преживява такива тежки периоди (редуване на военни и „цивилни” управления, взривове на левия и десен екстремизъм, сериозни икономически сътресения и т.н.), че да остави сред огромна част от обществото носталгичното чувство на „бяхме по-добре, когато бяхме по-зле”.

Основното обаче е в друго.

В хустисиализма може да се намери „от всичко по малко”, родило се като доктрини или идеологии през първата половина на XX век. В него съжителстват идеите на испанския национал-синдикализъм на Хосе Антонио Примо де Ривера, на някои от „ранните” 25 точки от програмата на германския национал-социализъм, на мечтите на Мусолини за „Велика Италия”, на постановките за „третия път” между капитализма и социализма, та дори и елементи от концепцията на Рузвелт за „търговски договор между труда и капитала”.

Анализът на неговите „20 точки” обаче води до извода, че, освен еkleктична, хустисиализмът е едновременно и романтична, но и много земна доктрина. Която при това може да се роди и просъществува само в Аржентина, а в по-общ смисъл – в католическа и „милитаристична” (в смисъл с традиционно политизирани въоръжени сили) Латинска Америка.

Но популярността, на която се радва хустисиализмът, се гради най-вече на успехите му в опита за преодоляване на пропастта между „двете Аржентини” (а във външен план – и между „двете Ибероамерики”, доколкото феноменът е общ за тази част от континента). При това в конкретния случай понятието „двете Аржентини” има няколко „разреза” – пропастта между „богатия град” и „голташката провинция”, между „традиционния” (главно от емигрантски произход) и „новия” пролетариат, съставен от „дескамисадос”, дори и между „начетения елит” и „неграмотната тълпа”. И не случайно, освен еkleктична, хустисиализмът се оказва и една практична доктрина, доколкото резултатите от нея имат не абстрактен, а съвсем осезаем ефект за заличаване, макар и частично, на огромните разлики между тези „две Аржентини”.

Алексиева е успяла вярно да се ориентира в морето от мнения и опити за дефиниции на хустисиализма, да отсее основното от идеологически пристрастното и от тази гледна точка третата глава на „Перонизма” се явява не само логичен, но и сполучлив финал на изследването ѝ.

А в заключението към него тя загатва и за още един, по-късен феномен (впрочем също превърнал се впоследствие, подобно на „ваймаризацията”, в наднационален) – на „аржентинизацията”, вече в условията на демократизация и връщане към либералните възгледи в икономиката. Но той наистина заслужава да е обект на самостоятелно научно дирене.

Пак свързано с историята на Аржентина е друго едно изследване, с което Алексиева участва в конкурса – „Дейността на Ева Перон като първа дама”, в сб. „Исторически личности и идеи”, С. 2011. Същественото тук е представянето на Ева Перон фактически като една от първите „жени с влияние в сянка”, които прилагат на практика онези идеи, станали по-късно „модерни” като „джендър-политика”.

Останалите заглавия, с които Алексиева участва в конкурса, са свързани с проблеми от историята на Испания. Разбира се, доколкото става дума или за статии, или пък за доклади и съобщения от научни конференции, едва ли от тях следва да се очакват някакви съществени приноси. По-важното в случая е, че хронологията на публикуването им (между 2007 и 2013 г.) идва да покаже, че през цялото това време Алексиева не се е задоволявала да „почива” само между докторската си дисертация и хабилитационния си труд, а е показвала и постоянен стремеж към отделни аспекти на научното дирене.

Сред тях бих отбелязал поне две.

Първото е „23F – последното военно предизвикателство към испанската демокрация”, сп. Анамнеза, 2008, кн. 2. Приемам тезата на Алексиева, че след опита за преврат от 23 февруари 1981 г. испанската демокрация повече не е подлагана на сериозни изпитания. Бих я разширил обаче и с констатацията, че тази дата изиграва ролята и на „демократична ваксина”, която окончателно премахва влиянието на т.нар. „фактически власти”, каквато дотогава се явява и армията в постфранкистка Испания.

Второто е „Испания и обединяваща се Европа през 60-те години”, в Интеграционните процеси през 60-те години на XX век”, С. 2013. Това наистина е слабо (или почти не) изследван в българската историопис аспект от разширяването на Европа. Липсва ми обаче продължението на анализа на „доктрината Билкербах” в светлината на течащите сега преговори за поредното разширяване на ЕС. И опит за отговор (или поне за поставяне) на въпроса дали мястото на „старите” европейски „ортодоксални демократи” не е заето от евробюрократи-„опортюнисти”?

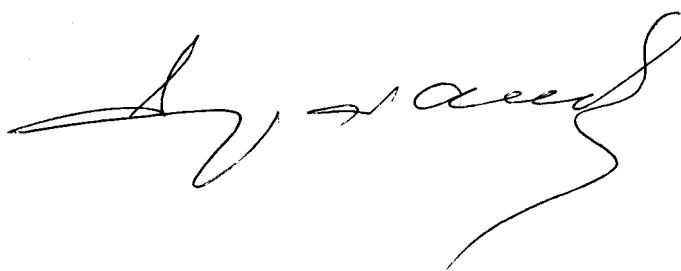
Повтарям обаче, че по принцип е прекалено претенциозно да се търсят значителни приноси в кратките форми на статия, доклад или научно съобщение. И че на тях трябва да се гледа по-скоро като на постоянно демонстриран стремеж (и желание) за активно участие в научния живот.

Впрочем Алексиева е доказала, че освен в него и в преподавателската си дейност, тя активно присъства и в другите форми на научната и научно-учебната дейност – съставителства, проекти, редколегии и т.н.

И като приемам изложеното от нея в авторската и справка за научните ѝ приноси, в заключение заявявам, че според мен тя напълно отговаря както на изискванията на Закона за развитие на академичния състав, така и в частност на чл. 105 от Правилника на СУ за приложението му.

Поради което без колебание апелирам към членовете на почитаемото научно жури да гласуват „за” присъждането на академичната длъжност „доцент” по съвременна история на гл. ас. д-р Гергана Георгиева Алексиева, единствен участник в конкурса.

Рецензент:

София, 12.01.2015 г.

проф. дин Драгомир Драганов